

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון קע"ו, תשפ"ב

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרוץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

גיוס כספים לפי אחוזים ובמקרים שבהם מתעכבת התרומה

א

רגון 'אלפי רבבה' מתנהל ממשדר קטן, בצוות מצומצם, כדי להסתייע בעלויות. את המשדר והצוות תורם בקביעות רואה החשבון של הארגון, שמלבד עבודתו בהתנדבות מעמיד משרד בכנין הטוב לטובת הארגון ומממן את עבודת המזכירות. הארגון פועל ללא תמורה והקמתו לפני כעשרים שנה בעידוד ממעבידי שידוך וחשוכי בניין למען העמדת בתים ודורות ישרים בישראל.

מתן הייעוץ והסיוע הרפואי והנפשי חינם לכל דורש כרוך בעלויות מרובות, אך עד ראשית שנת ה'תשפ"ב, הפך הכלכלי כולל את מיידיו הארגון ומנהליו. מיד לאחר שייסדו את הארגון כבוונה טהורה ולשם שמים, הכירו בסייעתא דשמיא גדולה נדיב גדול אחד בארצות הברית שתיקף נכסיו לא היה יודע לצבור, הלא איבד את ילדיו ל"ע בשואה הגוראה וכל נסיונותיו להקים בית ולהעמיד דור המשך עלו בתוהו. הוא החליט לקחת את המפעל לעצמו הנה, על כל היצאותיו, על שכמו. לעילוי נשמת אשתו וילדיו הקדושים ה"ד.

מדי חודש בחדשו, היה הנדיב ז"ל מתקשר בעצמו למשרדי הארגון, מקבל מפי ראש מייסד הארגון את שורת העלויות ושואל באנגלית פשוטה 'כמה יוצא החודש בהנפק, והיה מעביר את מלוא הסכום באופן מידי בהעברה בנקאית מאובטחת. פעמים רבות היה מוסיף לחשבון כ-20% ומדברך את ראשי הארגון למצוא לכסף מוצא בהרפתכת עלויות.

הנדיב ז"ל נפטר בפתאומיות, ושלא כפי שניתן היה להניח, כנראה לא התיר אחריו צוואה מסודרת. רכשו עבר במלואו לידי נכדו של בן-דודו, איש עסקים אמריקאי קשוח ורוחני מעניינים נשגבים אלו, עם שמובן הביא מיידית את הארגון כולו לשוקת שבורה.

האפשרות היחידה שנתורה בסד זמנים צופת שבו יוצאים סכומים גדולים בכל חודש משדר הארגון, הייתה לפנות למיגיס סכפים, מוצלח ככל שאפשר להשיג. כך נפלה הבחירה על ראובן גראב. ראובן היה מיגיס סכפים מפורסם, מקצועי נשגבים אלו, א' רענטינגר ששולח, לבו הרגיש חייבים לקלוט את המצוקות של המוסדות והמשפחות

האומללות שלמענן כיתת את רגליו בין נדיבי עם בארץ ישראל ובעולם היהודי כולו, ופיו החד המדויק ידע להעביר את אותה התחושה בדיוק גם למי שישב מולו. הלבבות נפתחו ועמם גם הארנקים וצדקות השונות הבנק.

ככל שחציליו ראובן ב'עבודתו', הסתעפו זה והעסיקה אותו במשך כל חודשי השנה. הוא נאלץ להחזיק משרד שירכו עבורו את כל הפן הטכני של הפעילות ובשלב מסוים הבין שיש לו את ה', ברכת ה' שלוחה במעשה ידיו והוא זוכה לנשיאת חן מיוחדת ולברכת שמים בכל אשר יפנה. בעצת רבו, החליט שכדי שיוכל להתמיד במלאכת הקודש, יקבע בה גם את פרנסתו. לשם כך הפסיק לקבל ייצוג של מקרים חדשים שהתנדבות וקבע לעצמו תנאי ביטוס כדי לקבל מקרים או ארגונים חדשים לייצוגו. השכר חושב 100 שקלים לשעת עבודה ובונוס, אחרי שהגדירו את סכום השעת שאותו חשבו לגייס, נקבע עשרה אחוזים מסך התרומות יתוספו לשכרו של ראובן. במקרה שבו יעברו התרומות את סכום היעד שמראש היה נקבע גבוה, יועלה אחוז השכר של ראובן לכדי 25% מכלל התרומות, וסכום זה ייגבה מכלל הסכום שאסף (מהשקל הראשון).

תנאי שכר אלו היו נחשבים גבוהים יחסית למקובל עד אז, אולם למרות זאת היה ראובן מבוקש מאוד, מאלכות היתה נעשית באמנה והוא היה יודע כאדם ישר ומדוקדק, שכל פעולותיו בשקיפות מלאה ומאפשרות למומזיני השבט מעקב מלא על הפעולות שעשויות בעיני הותוצאות המיחלות. כפייעתא דשמיא כמעט בכל המקרים השיג ראובן את הסכום המיחיל כולו ומעבר לו, וכלל מנהלי הארגונים והמגובות שעבדו מולו יצאו מרוצים והגדילו כל סכום משכר הטרחה שנטל.

בפגישה עם מנהלי 'אלפי רבבה' הדגיש ראובן, כי אם יצליח להשיג עבורם סכום של 350,000\$ (שלוש מאות וחמישים אלף דולר ארה"ב) בתוך שלושה חודשים, הוא יקבל לעצמו 25% מסך התרומות כולן. סכום זה היה פותר לתקופה ממושכת את מצוקות הארגון והמנהלים חתמו על ההסכם בלב שלם ובתקווה ופתילה להצלחתו.

מיד בשבוע שלאחר יצא ראובן לשיקגו, כשהוא מאתר בפנסיו יהודים עתירי הון או שקרים כדי לגייסם למען המטרה הנכונה ששמה טע, הוא קיווה שאולי עוד ימצא אדם בעל סטטוס דומה לזה של הנדיב המנוח ז"ל, יהודי שיהיה הפן להעמיד כך שם ושאינו משפחתו. ואכן יצפתה לו הצלחה למעלה מן המשוער כבר בערב השלישי לשחותו בשיקגו.

ידידים עשירים הפגישו אותו עם 'הגביר השתקן', סם סמית', יהודי שבא מ'שם' כנער ואיש שהתפתחה בינו ובין ראובן, הוא עצם את עיניו ענין בארגון שלשמו התודע כעת ומטרתו קסמה לו: להקים דורות בישראל. בשיחה המאד קרובה שהתפתחה בינו ובין ראובן, הוא שמע ונילה הגוראה בטרם נפרדה ממנו באכזריות בדרכה לצד 'שמאל'. היא זעקה לו: 'שמיל! זאלסט יענדען' פון אונן, זאלט זיין א זייקער!' (שמל - שמאל!) שזוכרו מאינתו, שישאו זכרו! הוא הכניס כמה ספרי תורה לשיבות ובתי כנסת, אך כעת היה נראה לו שעלה על הדבר הנכון.

בתום הפגישה רוויית הדמעות והרגש, הכניס סם את ראובן לאשנתו. מיאל המחאה מיידית בסכום נכבד של 180,000 דולר, וסכום זהה בעשרה תשלומים לעשרת החודשים הבאים על שך 18,000 דולר מדי חודש. 'און זאק-דעהם מ'העט זעקן וייטער אה' - [ואח"כ ראה הלאה אם יצאה ה'].

ראובן שלא ציפה להצלחה מהירה וגדולה כל כך, חזר ממנהגו, הוא הרגיש שמשפטים אומרים לו 'עשית שליחותך'. ולכן את המשך בסבב המפגשים שבחנו, נטל את 'שללו' ובשיחת טלפון מהרכב בדרך לאסוף את מוודתו, הקדים את סיטו ומיחר ארצה. הוא חת בלוד בשעת בוקר מאוחרת ומיחר למשרדי משלוחיו, ראשי הארגון שנדרמה לראותו חזרו כה מרר. תדהמתם גדלה עשרת מונים כששמעו וראו שהוא עמד ביעד הגיוס כולו.

אחרי אנחת רווחה כללית ואמירת 'נשמת' בהודאה לבורא כל עולמים על הצלת הארגון מקשים שאולי היו ממוטטים אותו. ערכו המנהלים חישוב מהיר עם ראובן, לפי סכומים ביניהם הגיעו לו 3,500 ש"ח על 35 שעות עבודה

כולל שעות הטיסה ועוד 90,000 דולר כעמלה של 25% על כל הסכום כפי שסוכם במדיקה שיעבור את סכום העד. הסכום הועבר ישירות לחשבונם. ראובן נפדר מהאם בשמחה וניגש חזרו מטיבציה למשינה במה.

אלא שאו באה הקירוונה. הסיפור מוכר ונסתפק במציצה, והגיש הפטי צר יו המיקום בכלוא בודואן, ולכן יצא שניו על פני כל הארץ כשתולדותינו מתפוררים על כל קצווי תבל ומכניסים את העולם לבוקה ומבולקה. מיועדנו החדש, מר סם, היה בקבוצת סיכון מפאת גילו ולמרות כל אמצעי הזהירות נדבק בגניף ואושפז במצב קשה מאד במחלקת טיפול נמרץ כשהוא מונגש ומורדם בחסדי שמים, למרות גילו המבוגר ותחויותיה הקודרות של הרופאים, התגבר גופו של סם על הגניף והוא התעורר ושב לנשום בכוחות עצמו.

לא נלאה את הקורונה בתהליך ההתאוששות הארטי שבער על סם, במיטת בית החולים ונפשוניתו נדבק האמריקאי המשובח המשובח ביותר, הפתחת את שריריו לבני גיל הזהב ומעמד הזהב, ורק נאמר שתהליך היה ארטי וממושך במדע מנס לעסוק בעסקיו בכל צורה שהיא.

למצב זה לא הייתה השלכה ישירה על תזרים המזומנים שלו, שביטוחו היו נעוצים חלבה בזמיו נדל"ן, שכסותו יוקרה רבות סביב גלובוס אבל מי שנפגע קשה מהמצב היה חשבון הצדקה שלו, חשבון זה היה מתנהל אישית בידי סם שרצה להסתיר את מעוררו הקרובה את הירק הצדקות שפירו זה נדיבה במיטת זו השנים, ומאחר שנבצר ממנו לעסוק בפעילות זו בחודשים אלו, שבלב מסיים הבנק עצה את הפעילות השוטפת בחשבון, וכל ההמאות הקבועות והרבות, שפוט סורכו.

כמוכן שניו הנפגעים ממצב ענייניו זה, היה גם ארגון 'רובה' שהיוו הגורם החרושי של כ-18,000 דולר, שנוכח בארגון לכינוי 'המתנות של דם' והיו ציונה חוקצות של הפעילות השוטפת, וכעת ללא הודעה מוקדמת להברר שגם השיקים שכבר בידי הארגון אינם מתורגמים לכסף.

ההומה ישיבת מנהלים הדופה כרי ליון במצב החדש. משנודק לחלל שגמו של ראובן כפי שעשוי לשוב ול'עשות בקסמי' להציל את המצב, העיר המנכ"ל, שמוען, כי אף שרעיון מעולה ומבחינתו יכול ארזן לטוס כל מרחק, באותם תנאים לניוס הן הודו, מכל מקום נראה לו שלפי אותם נתאים על ראובן להחזיר לארגון סכום גדול. שכן מאחר שלושת השיקים האחרונים בסך מצטבר של 54,000 דולר 'חורו', יוצא שהסך הכללי של התרומה שהשיג ראובן הגיע לכדי 306,000 דולר, ולא 360,000 כפי שחושב מראש. חסרים אם כן 44,000 דולר מהסכום שנקבע מראש כרף לשלום 25% מהתרומות לראובן ולכן עליו להחזיר את כל מה שקיבל ולהשאיר עצמו 10% בלבד שהם כ-30,000 דולר ואת השכר שצמח על פעולת העבודה.

שכתהקשר מעונן לראובן למתחת בבורן, כבר היה ראובן מוקדמם במצבו זה, שכן מן ההפתעה הגדולה בשנה שעברה המשך לעמוד בקשר עם סם ולעניין אותו במפעלות צדקה וחסד נוספים. הוא קיווה והאמין שסם יחזור לאייננו בשלב כלישו בהמשך ויחדש את תרומותיו, אבל הבין מסביבות הקרובה שמצבתו לא בשל הנגאים לדבר אותו על כך ויש להניח לו במנוחה מוחלטת. מה שראובן לא לקח בחשבון היה האפשרות שיעצרת ההתרומות תוריד את תך התרומה הכולל

של סם אל מתחת לרף שנקבע. אם המצב היה סופי וברור, לכאורה היה ברור שעליו להחזיר את השכר שקיבל, שכן במצב כזה ודאי לא יגיעה לו עמלה של 25%, אך כעת... אך צריך להתייחס לסיטואציה שנוצרה? הציע ראובן לשמעון לנשת יחד אבי בית הוראהו ולשאלו כיצד יתגנו, כיצד יש לחשב את סכום התרומה, והאם על ראובן להחזיר את השכר שקיבל בהתאם לסיכום הראשוני שנעשה לאחר קבלת התרומה.

עיקרי הנושא בהלכה

-א-

א. האם ראוי ליטול שכר על גיוס כספי צדקה

לפני שניגש לברר את הדין ודבריהם שלפנינו, ראוי לברר תחילה את עצם ההתנהלות שבכסיו של הגניון. המנהג הרווח שלפי גבאי צדקה מקצועיים מחשיבים את שכרם לפי אחוזים מסכום שהצליחו לגייס - האם ראוי הדבר לרעישות? ההיגיון הכללי שמאחורי הסדרים אלו, ברור. מבלי בעדותו של מגייס הכספים, לא יקבל המוסד או האדם השולח את המגייס כלום, ולכן ברמת היקרון שווה לו לשלם כל שיערש כדי לקבל את הסכום שמעבר לשכרו של המגייס. כמוכן שהכל תלוי ביכולת הגיוס המוקדמת של המוסד וההתאם למוניטין שלו נקבע בדרך כלל הסכם השכר של מגייס הכספים. מוסד חזק ובעל שם מעולה, ישלם יותר מהמוסד שיש פחות, שכן המלאכה קלה יותר והסכום הבסיסי שאותו יכל המוסד לגייס בלי עזרת הגבאי מקצועי, גבוה יותר.

גם תוקפו הממוני של ההסדר שבין הארגון או קופת הצדקה ובין מגייס הכספים, ברור. שהרי בכל תנאי שבמזמון תנאו קיים, ולכן ברגע שהתנו והסכימו הצדדים על הסדר כלשהו, יש לו תוקף ומחייב הלכתי [ולחבדיל גם בחוקי ערכאות]. אלא שבגיוסים למטרות צדקה, ישנה צלע שלישית, והיא הצדקה עצמה ונתוני הצדקה, וכאן יש מקום לברר האם ניתן לקחת כסף שהתורם נתן למטרות צדקה ולשלם בו למתנים, למרות שעל ידי זה מתרבה הסכום הסופי שיוחלק לצדקה.

ב. שבעה טובי העיר שלהו רבינית לצורך הקהילה

מסתבר שמהנה שלוחי צדקה לגבות שליש או רבע מהסכום שאספו, הוא מהנה עתיק. הצצה למנהג זה באימפריה העות'מאנית לפני למעלה מארבע מאות שנה, מתאפשרת לנו כתוצאה מדין תורה מעניין במיוחד שהגיע לשלוחנו של רבי משה נאלאני הוקן, המהר"ם נאלאני, ירושו של המב"ש ברבנות צפת.

התובע, היה חבר הנהגת הקהילה באחת הערים שבהן ישבו יהודים מקדמת דנא. הצאות הקהילה עלו ורבו ולכן במשך תקופה לקחו שבעת טובי העיר הלוואות כרביית כמנהג אנשי הון טורקים. החובות עלו והצטברו 'עד למעלה עקבים', שלכך זה הבינו ראשי הקהל שתייבים לפעול. הם ניצלו חוק עות'מאני שקבע

שבתקופת מאסרו של החייב, מפסיקות הריביות להצטבר, וכנסו כולם יחד למאסר כדי לעצות את כדור השלל הנוהג מלרסום את כל הנקרה בדרכו ולמוטט לבית את משכן לחמה של הקהילה כולה. בישובם בעת הכלא, טיכמו בינם לבין עצמם שאחד מומה ישתחרר לרן לקהילת ישראל בגולה כדי לגייס את סכום החובות ולהחזיר את קופת הקהיל לאיוון. כל האסירים כתבו מכתבים מרגשים על מצבם וביקשו מנדיבי ע"י די בכל אתר ואתר לתרום לפדיון שבויים ולהפסיק את המצב שמאלץ את נכבדי העיר כולם לשבת בבית האסורים. אחד מהם הסכים להיות השליח ולצאת לדרך הקשה והמסוכנת, אך התנה איתם בכך שלא ישחררו את עצמם מבית הכלא עד שיחזור, כדי שהסכף שאסוף ילך במלואו לכיסוי החובות הקיימים ואילו לא יצברו עוד ריביות חדשות בתקופה שבה ייעדר.

שכחור השליח ובידו נדבת לב על עמך ישראל, גילה להוות ששאר טובי העיר לא היו מסוגלים להחזיק מעמד זמן רב בבית הכלא, הם שיערה את עצמם מהר מאוד והריביות נפתחו, הם נאלצו לשלם עוד ועוד כספים לשרים ולמשתנים כדי לדחות את תאריכי הפרעון, הריבית הופלטה, והם נאלצו לקחת עוד הלוואות ריביות גבוהה יותר כדי לשלם את מה שכבר היו חייבים. בראיותו מהפרוזה שנתנה מולו בזמן כתיבת את רגליו השלוחות נבש בגולה כדי לאסוף את הכספים, בא השליח ובעצתו של השאר בדין תורה, מאחר שהפרו את ההסכם, אף הוא אינו רוצה לקיים, הוא אינו רוצה לעשות את עבודתו בהתנדבות ורוצה שינהגו איתו כמנהג הרווח באותה תקופה בין כל השליחים ויפיעו לו שכר שלוחותו כדי שליש או רבע מכל הסכום שאסף. שבעת העיר ל'פני מהר"ם נאלאני פסק ברובות כי אין לו מקום ספק בדין זה, וברגע שלא עמדו בתנאי שלא לקחת בתרומה זו, וברגע שיעכבו במאסר, יש השליח על העליונה הוא חזר להיות ששאר ליד הנוהג כפועל כל דבר. והדין הוא שפועל שלא קצבו את שכרו בפירושו נוטל כמנהג העיר והמקום, ולכן מגיע לו לקבל את שכרו שליש או רבע מכל הסכום שאסף, כפי שיתברר מהנהגתו במקומם.

מכריו מבואר שאכן יש תוקף לתנאי זה של קבלת אחוזים מהסכום שהגויס, גם בכספי צדקה. ואת הטעם לכך עלינו לברר.

ג. נטילת אחוזים תוך הסתרת הדבר מהתורמים

עיקר השאלה מתעוררת, מהדין הקבוע בשולחן ערוך (יו"ד סימן רנט סוף א') ולפיו אסור לשנות מצדקה לצדקה (ראו שם כל חילוקי הדברים בדין זה) מאחר שדעת התורמים הייתה לצדקה אחת, אף אפשר להעביר את הכסף לצרכי צדקה אחרת. לאור דין זה מתעוררת השאלה: האם מגייס חסידים ככל שניתן אחר, עשה מלאכה עבור קופת הצדקה ומגיע לו תשלום, ואזננו השליח יביתו של הגבאים כלפי קופת הצדקה, האם התורמים נתנו את הצדקה עבור המטרה המוצהרת של הקופה ולא עבור שכרו של מגייס הכסף, ואכן, במצב שבו אינם משקיעים בפירוש, אף יוצרים משווא שזו שלפני 'המשולח' פועל בהתנדבות ולמען המטרה, כשבפועל מקבל את אחוזים על עבודתו, כבר העיר בשעתו הגרש"ז

אירעבראן זצ"ל (מנחת שלמה חלק ב סימן צאז א ט) וכבא שאינו מוהרהר על כך חש שולמ' כ יודע גדולים טובים ועושים כן אך למען האמת הוא עצמו אינו יודע היתר להתנהלות זו.

ד. כשאינו מסתיין מן התורמים

ואולם גם במצב שבו אינו משתדל להעלים מעיני התורמים את העובדה שמגייס הכספים מקבל אחוזים בשרכו, דנו האחרונים האם יש היתר לעשות כך, או שמאחר שהתורמים מתכוונים שכספם ילך במלואו למטרות הצדקה המוצהרת, ישנה כאן בעיה. ואף שזו הוצאה לגייסמית של קופת הצדקה, עדיין המצב אינו טוב יותר משינוי מצדקה לצדקה.

המהרש"ם בתשובה (חלק ה סימן עז) הועסקת בענין כוללי טרייה, שאחד משאלות הצדקה היה יוצא כמפורט עבור ההכיל ומקבל תוספת של אחוזים לשכרו, כך שכספם של התורמים שנועד למלכתחילה לאברכים מעיני ארץ ישראל, הולך בחלקו לכיסם של פועלי הקופה, כתב שבאשר כסופו של דבר יתרום הדבר לגיוס כספים גדול יותר והפחתת דוחקם של העניים בצורה של טוב יותר, הוא פשוט שמוחר שנוטה.

היתרו הו' מבוסס על דברי המהר"ק (שו"ש ה) שמתור לבנאי צדקה לשבור במטרת הצדקה לרבר מצוה. וכמבואר בגמרא (סרכין ו:): שרבי ינאי שהיה נבאי צדקה שניה ממטרות הצדקה במקום שהיה ברור שכך עדיף לעניים, הוא לווה ממונות הצדקה לעצמו לכן גרם למחסור בקופה שסייע לו לבקש מציצור לתרום עוד ועוד לעניים, ומבואר מדברי הגמרא שכאשר הדבר מועיל להגדיל את הסכום הנשאר, השינוי מותר. ואם כן הוא גם במקרה שלפנינו שבאמצעות המטרות האחרונות, יבא התורמים כסומים גדולים ויכריזו למסור את הסיף מהרש"ם על פי מהר"ק שמבקרה של מעות ארץ ישראל המצב טוב עוד יותר, שהרי התורמים אין כלל גישה לצורת הלוות הכספים לעניים, והם ממליקים עדיהם לגמרי וסומים על פני המון המכילים שיהיוק בשום שלל של הצרכים שפליניהם, ואם כן ודאי שצורך זה הוא אחד הצרכים של ציבור מקבלי התמיכה של די' זה מתאמצים השולחים יותר ויותר, שאם היה מקבלים שום קצוב קבוע היו עושבים להתרשל יותר ולא להתאמץ מעבר למבוקש (מהרש"ם) מביא ראיה על שהליכה אנו מכריזים בסברא זו שאדם מתאמץ יותר אם תהיה כלל שיהיה על שרכו כממא סגויות בגמרא, ראו שם, ובמסגרת תשלום שרכם של אחוזים מהסכום שאותו גייסו, לכן היתר המהרש"ם למעשה את המנהג הזה.

ועדין יש חולק, מאחר ומהרש"ם דן מדין לשנות מצדקה לצדקה, כי שם גם המהר"ם עצמו היה עניי ונטל מקופת הצדקה. וראו שם שבמקום שיש בו מנהג קבוע בעיניו זה, ודאי יש לומר שלל הגונר, על דעת המנהג הוא נודר, ובמצב כזה אין כאן כלל שינוי ואין כל חשש. (וראה חלקי ב' אפרש לקובע לפי צדקה שן סימן קה) וכתב לגבי בטיעה מאוחרת של רואה החשבון שקבל את שכרו באחוזים מן המנויה, וכלתו להקריב לב שאין זה מצורך הצדקה ולכן אין הוצאה לו שכר זה אלא לפי עבודתו. מבואר שבמקרה שהדבר היה נצרך לעצם בניית הצדקה היה מותר לתת את שכרו מתוך הצדקה ולפי אחוזים, שזה צורך המנויה.

מכל הנ"ל מביאר שמוחזק את מגייסי הצדקה באחוזים מן התורמים.

[במאמר המוסגר, ידועים דברי הגר"ח מלוורין זצ"ל לאדם שסירב לתרום לשיבה דרך המושל ורצה לתת את הכסף רק לראש השיבה בעצמו, אמר לו הגר"ח כי מנהג הגוים הוא שאינם נוהגים לבית תיפלתם - להפחית אף אלפי הברלות - בידו שליח אלא רק בעצמם. וזג הם הסיבה לכך שלמרות שמקבלים קרבות מגויים, מקבלים רק עולות לאף שלמים, גוי אינו יכול לתפוס את האפשרות שגם אדם אחר יהנה ועדיין יתקיים 'צורך גבוה'. אבל בישראל הנפוך הוא, אדרבה ואדרבה, אם עוד יהודי יהנה בדרך, יתגדל ויתקדש שמה רבה שהוא זן לכולא ומפרנס לכולא ומלכותא דליה היא.]

כמובן שאין בכל זה בדל של היתר להטעות את התורמים שמדובר במאה אחוזי צדקה כאשר בפועל על הדבר כן. אלא להסביר את מציאות הדברים וחס ושלום שלא לפעול בדרך הנוטה מן הישר.

ב-ב

ה. הנותן יוצא ידי חובת נדרו במלוא הסכום

אף שחלק מכספי הצדקה הולכים לשכר מגייסי הצדקה, הוצאות פרסום וכדומה, מכל מקום נחשב שהנדברים נתנו את מלוא הסכום לצדקה. ואין אומרים שמאחר שאיטוף כספי צדקה כרוך, לשם משל, בעשרים וחמשה אחוזים עבור הפעילות השוטפת או גיוס הכספים, 'בצורך' שלת מאה כדי שמתוכים יגיעו שבעים וחמשה שקלים לעניים.

סיבת הדבר מבואר בצדקה ומשפט פ"ק ו' הערה ד) שהסביר את ההיתר ליתול שכר טרחה על גיוס כספי צדקה, שכשם שברור לו שלטעני יכל לשכור משהו בתשלום עבור טרחה בלשתי גם אם מקור הכסף שלו הוא מן הצדקה, כך פשוט שיכול לשכור משהו שילך לאסוף עבורו כסף, וזה בדיוק מה שנעשה באיטוף כספי צדקה מקצועי, חלק מהכסף שמקבל העני משמש אותו כדי לשלם למי שאסף את הכספים עבורו, את שכרו.

על פי זה הסביר (שם הערה מד) שנתאר וכל הסכום העני לעידו, ליד העניים, לכן נחשב לתורם כמו שתרם את כל הסכום. ואין לו שום שייכות למה שיבחר העני לעשות בכספו, אם לקנות בו אוכל או לשכור נותני שירותים כלשהם, ובכללם מגייסי כספים. וכענין זה מבואר בספר דרך שיחה מהר"ם קניבסקי (פרשת ראה עניני צדקה) לגבי משולחים האוספים כסף לשיבות הצדקה, ששכרו הוא חלק מצרכי ההוצאות המוסדות והצדקה ועולה לתורמים בצדקה מגורה במלוא הסכום. והגרי"י וילברשטיין (חשוךי חמד שבוועות י:): הביא לזה טמך מהמשנה (שם) ששכר האומיין בבית המקדש היה משולם ממותר הקטורת, ואף שטרמו את הכסף לצורך גבוה, מבואר שמאחר שעבודת האומינים אף היא צורך גבוה נחשב שרכם כמו שמקיים את צורך ההקדש.

ו. שיעור נטילת השכר

לגבי כמה אחוזים בדיוק מותר וישר ליתול, לא מצאנו מקורות מדויקים והוא דבר החלוי במנהג המקום והזמן, כל שיש אומדן שמדובר בחלוי באחוזי שכר שאילוי היה הנותן מודע לו,

לא היה מתקומם ומבטל את תרומתו.

ראינו לעיל שבזמן מהר"ם גאלאנטי היה המנהג ליתול בין עשרים וחמשה אחוזים לבין שלושים (שלושה אחוזים מתול הסכום. ובספר ארץ חיים וברך חיים סתתרון מוכני כפת בשנת ה'תרס"ח) הובא נוסח הסכם שעשו אחראי המכילים בארץ ישראל עם המשולחים ושם נקוב סך שליש מהכסף הנאסף, ועוד פרטים ופרטי פרטים לגבי הוצאות משפחת המשולח השוטפות, הוצאות ביגוד ועוד. כדי למנוע בעיות, נקבע בשרט זה שלם של משרויה השליח, בין אם יאסוף כסף או ימצא מסחר או יקבל מתנה, הכל יתחלק באותו אופן והשליח יטול רק שליש לעצמו. ועוד שם, נהא, שאם יצליח המשולח להקים קרן לצרכי החוללים, יקבל עשרה אחוזים מהקרן לעצמו, או במקרה שהקרן יתישאר ליד התורם, עשרה אחוזים מכל פירות הקרן בעתיד.

בזמנו בשם המנהג סביבות הסכומים הללו. הובא בשם הגר"ח קניבסקי (באורח משפט עני' שפא) שהחזון איש החמיר דבר בענין זה שלא לנותל מהמנהג שהרי זה כמשנה מדעת גנותו. ובשם אביו בעל הקהלות יעקב הביא שיש ליתן למשולח עד 'שלושים וחמשה אחוזים'. וכן מבואר משמו בארחות רבינו שאמר למשולח עבור כולל חזון איש, שיסתפק בשליש ממה שאסף.

בספר מעשה צדקה (פרק י' סעיף ז' הערה 4) הביא בשם הגר"ח פ' שינברג השיעור המותר ליתול ליתן הוא עד עשרים וחמשה אחוז. ומאידך, כתב שם שבדיעבד מותר עד חמשים אחוז וששעמט שאומרים כן בשם החזון איש, ושאינו יודע לכך היתר כאשר התורם לא היה תורם באחוזים כל כך גבוהים למתרים. גם הגר"מ שפרן (הישר והטוב כונה כי יב עמוד כב) פקפק בשמועה זו וכבא שאולי התורם היה לבלל הוצאות הפרסום והמשרד והעולות, שאחרי הכל חייבים לדאוג שלל הפחות רוב הנתנה נגיע לצדקה.

ודעת הגר"מ שפרן עצמו שמאחר שהכל תלוי במאמץ שנתאמץ המשולח, אין לקבוע בזה מסמרות, ולמשל ודאי משולח עבור מוסד גדול ומוכר שגם בלא מאמץ כלשהו מקבל הרבה נדבות, יקבל פחות כי חלקו בהבאת הצדקה קטן יותר. ועלמות זאת בצדקה של רבנים שמעו עליה, ויד התורמים בהבאת כל הכספים. חלקן גדול יותר. והכל תלוי באומדן דעתו של המוסד. בהסכם שעשה עם המשולח, ובלבד שאין גורמים לתת התורמים כביכול נותנים ולא המשולח מקבל פרט.

[עוד זאת, ושלא ממין הענין שבו עוסק המאמר, יש לציין את דברי הגר"מ שפרן שם שנוצריים מלכלל לא האמור את העוסקים באיטוף כספים עבור מקרי סעד דחופים כיתומים וארמנות, כסף לרפואה דחופה וכדומה, שבהם אין מקביל כלל לקחת שכר ועושים ומעשים לשם שמים. במקרים אלה, גם אם לא הצליחו למצוא מגויס כספים שיעיבדו בתגנות, אפשר להטיק אחריים שכר אבל את שכרו א אפשר לקבוע לפי התורמים שכלל המקרים הללו לא עולה על דעת השבון האומינים ילך להוצאות הגיוס על השבון האומינים ולכן יש כאן בסבירות גבוהה שינוי מדעת הנותן וחסש גול.]

ועוד קעין אלא מנצא הרבה בספרי פוסקי זמננו זצ"ל (אדמו"ר הרה"ק רמ"מ מליבאוויטש) כקונטרס צדיק למלך חלק ז' מענות קודש את כד, הגר"מ קליין במשנה הלכות ב' ד' סימן (דל) שצדקה הסכום שמקבל המשולח בפועל

הוא מופרד או מופרך ודאי חשש גול גמור יש בוה. וכן הביא בתשובות והנהגות (חלק ב' סימן תע"ז) בשם הגר"ז מבריסק שהמירב הוא הרבה, וכתב שמכל מקום אם מגיע לסכומים גדולים מדי צריך המשולח עצמו לזהר בה שלא יעבור על דעת הנותן, ויזכר שבדי השי"ת לעזור לו ולסייעו באופנים אחרים שתהא פרנסתו בהיתר ולא באיסור חס ושלום, ואם יוותר קצת משכרו ויקצוץ מראש בפחות תיחשב לו השליחות כולה כשליחות מצוה שהרי גם הוא מוותר ותורם, ושלוחי מצוה אינם ניווקים.

לסיכום: אף שיש שפקפקו בגוף גמילות השכר באופן זה המחובש באחרים מכסים הצדקה, התירו הפוסקים לעשות זאת משום שהדבר תורם לרווחת העניים ומוסדות התורה והחסד. אך כל זה דביע או שליש מהסכום ולפי המנהג במקום ובזמן זה, אך מעבר לזה ובפרט כשנוטל המשימים אחוים ויור, ודאי דעת כל הפוסקים לאסור ולא תהא כזאת בישראל. ובפרט בתרומות גדולות שאם המתרים גובה לפי אחוים כגוהים מנצח הוא נוטל שכר רב על טורח מועט, והוא בוודאי מעכיר על דעת הנותן והדמים גזילה בידו.

ג

ז. חיובו של משולח לטרוח בתרומה מובטחת שנועצה

כעת ניגש להבהיר את חובתו של משולח לטרוח בתרומה שקיבל כהבטחה, וכעת מתעכבת ולא נמסרת לידי המוסד המשלח.

התרומת הדשן (סימן שכד) דן במתווך שקיבל שכר על טיווח של מכירת חוב, זמן מה לאחר מכן נשלף פקטום שבו שהצריך עסק ממושך עם פקידים וקטלנים. כנה רוכש החוב למתווך ודרש ממנו לעסוק בכל מה שנדרש שהרי 'על קיבל את שכרו'. נגנזו טוען המתווך, שאת שכרו קיבל על זה שהביא את העסקה לידי גמור ולא על הרווח הסופי, ולכן כל הבעיות העתידיות אחרי גמור העסקה אינן מענייניו.

התרומת הדשן כותב שנראה מסברת הלב שהמתווך אינו חייב לעסוק כלל בדברים מעין אלו, בקלקולים שנגרמו לאחר שהשלים את חילוק בעסקה ושלא בגרמתו. ומאחר שבגובה כיוצא העסקה החוב היה תקין, הרי שמולו של רוכש החוב גרם לו לכל הטרחה שנצרכה. אך מדיני שומרים מבואר בדין שומר שנגנבה ממנו בהמה באונס ואחר כך הוכר הגנב (בבא קמא א"ז), שבשומר שכר (וכן בשומר חינם לפי רבא) חייב השומר לטרווח לעשות דין עם הגנב למרות שהוא עצמו פטור מאונסים, מבואר שמהאחר שקיבל שכרו ויועד יורו טוב לטרווח בוה, חייב לעסוק בכך הואיל ומתחת ידו יצא הדבר, ואם כן גם המתווך יצטרך לטרווח כדי להעמיד את החוב ולאפשר את בנייתו. הרמ"א מביא את דבריו להלכה (סימן רצד סעיף ו) בשם "א".

הבית יוסף (סוף סימן שלה) כתב שדברי

התרומת הדשן מגומגמים בעיניו. והש"ך (סימן רצד סק"ט) מסכים עם הבית יוסף ומסביר שאין כל דמיון בין שומר שחייב לעשות כל שביכולתו כדי להחזיר את הבהמה לבעליה, ולכן כשהתברר שאפשר עדיין להחזירה בדין, חייב לעשות דין. ובין מתווך שסיים את תפקידו ועשה השלמת העסקה והעברת החוב לחזקת הקונה, שאין שום סיבה לחייבו לטפל בבעיות שהתעוררו בהמשך. לאור זאת במקרה שלפנינו, נראה כי השאלה האם ראובן נראב, מגייס הכספים, יצטרך לחזור ולנסות לממש את תרומתו של הגנדיב סס, תלויה במחלוקת התרומת הדשן והש"ך.

ומצאנו בפוסקים (מהרש"ם ח"מ"ק קכב; מהרש"ך ד סימן קד ועוד; פת"ש ש"ס שנקטו להלכה כדעת תרומת הדשן, במקרים דומים. ויתרה מזו ראינו בשואל ומשיב (תליתאה חלק ג סימן קס) שכתב שכל מחלוקתם הייתה דווקא כחוב בטוח, שדווקא שם טען הש"ך שהמתווך השלים את חלקו ברבע השלמת העסקה. אבל בסתם חוב, ברור לכל לפעמים בעיות בהמשך, ודאי חייב המתווך להשתדל לסייע ככל יכולתו להציל את ממון חברו ולממש את החוב.

בנידון שלפנינו לכאורה הדבר דומה יותר לחוב בטוח, שהרי שיקים החתומים בידי גנדיב אמיד, דרך הוא שימומשו במלואם בעתם ובזמנם, ולכן עדיין הדבר שנוי במחלוקת הפוסקים שלדעת הש"ך אינו צריך לעסוק בוה, אך לדעת התרומת הדשן והרמ"א שנקטן בן הלכה, חייב יהא ראובן להמשיך ולטרווח ככל האפשר לממש את התרומה. בערוך השולחן (שם סעיף י) כתב שנראה בעיניו שהרמ"א והש"ך לא נחלקו בדין, רק שדברי הש"ך אמורים כאשר הסרטור רק הכיר וקשר בין המוכר לקונה, ואילו דברי הרמ"א עוסקים באופן שהסרטור עשה את המכר בין המוכר והקונה, ולדבריו בנידון שלפנינו שראובן ניהל את כל התרומה מול התורם, יהיה חייב ראובן להעמיד את התרומה.

ובכל אופן, מבואר בשער אפרים (סימן קנ) שאין המחלוקת אלא בעצם הטיחה, שהמתווך חייב לעסוק במימוש העסקה או החוב או התרומה, אך מכל מקום ודאי שהמתווך עשה כבד את מה שבגינו מקבל את שכרו ודאי שיש לשלם לו את שכרו, לאור זאת, במקרה שלפנינו שבו מגייס הכספים עשה כל שביכולתו על עתה להעמיד את התרומה ואולי גם תרומתו בעתיד, אי אפשר להבעי להשיב את המעות שקיבל.

ח. חילוק בין גובה שכר המתרים ובין שכרו על תרומה שלא מומשה

ואולם, יש חילוק דבבר. שאף שהסכם השכר שהעניק למגייס הכספים 25% מכלל התרומות במקרה שיעגיד לרף הגבוה של 350,000 דולר נועד כדי למדוד את מידת המאמץ וההשקעה שלו בביצוע הפקידו, וזו אכן הוכחה בבירור גם במקרה שלפנינו. מכל מקום, ברור לכל בר דעת שהיה

חוזר ראובן משיגו בידים ריקות מכסף, אך מלאות וגדושות בהוכחות על מאמציו הרבים בשיעור שאין למעלה ממנו. לא היה מקבל פרוטה לפורטה. שכן 'אומדנא דמוכח' הוא לכל בר דעת, מלאות מעולם כוונה לשלם 'אחווים' מתוך תרומה שלא נתמנה, ויהא מה. הלכין על שלום לפי אחווים מבוסס על כך שהמוסד או האדם הנצרך, לא מוציאים מיכסם כלום אלא מקבלים מהמתורם, ולכן אינם מפסידים דבר מגטילת האחוים.

לכן, בעוד שמחד גיסא נראה ברור שאין לשנות את גובה התעריף שלפני יחושב שכרו של ראובן, ויש להשאירו על 25% מכלל הסכום שגייס, שכן הצליח להשיג את יעד התרומות המותנה וקצוב מראש. (אם כי, יש לסייג, שאכונן שהגבנה בנייהם הייתה שהעמלה הגבוהה של המתירם היא בשל העובדה שקופת המוסד תקבל לידה סכום כסף גדול, הרי שבכלל שהדבר לא קרה בפועל, אין סיבה להתייחס לטירה והמאמץ של המתירם]. מאדך גיסא, לא יכול הוא לטול שכר על אותן המחאות שלא עמדו ויצטרך להחזיר לידי הארגון את החלק היחסי שקיבל ממורת אותו המחאות, ואם בעתיד בעו"ה יעמוד הגנדיב כריא אולם ויחדש את המחאות, ישוב ראובן ויטול את חלקו.

רק זאת נציג ונאמר, שכל האמור הוא רק כגון המקרה שלפנינו שבו מגייס הכספים הוא זה שקובע את גובה השכר, וכפי שגם כתב בנוסח ההסכם שבינו לבין הארגון. אמנם בעלמא, בכל מקרה דומה שבו נשכר מגייס הכספים בסתמא, פשוט וברור שאם באותו מקום ישנו מנהג קבוע בנושאים אלו, יש ללכת אחר המנהג.

זה דבר המשפט

- מותר לנבאי צדקה לטול אחווים ובפרט כשהמנהג לעשות כך. אמנם אסור להערים על התורמים שאינו נוטל שכר.
- שיעור השכר שיכול השליח לטול מוגבל בפוסקים לרביעי או שליש.
- תרומה בתשלומים שנועצה, נחלקו הפוסקים אם חייב המתירם להמשיך להתאמץ בהשגתה. אך אם התאמץ כפי יכולתו, נראה שמחד גיסא אינו מקבל אחווים כנגד שיקים שלא נפדו, אך מאידך גובה העמלה הכללי נותר על אותם אחווים שנקבעו למקרה שבו ישתדל ויתאמץ מספיק עד שיעגיד לכדי הסכום הנקוב, שכן סכום זה הוא סימן בלבד לכך שעשה את ההשתדלות המצופה ממנו, [כל עוד שהתניה בין המוסד למתרים מלא הייתה שהעמלה מותנית בכך שהמוסד יהנה מהסכום הגדול בפועל].
- ובמקום שיש מנהג בוה, הולכים אחר המנהג.

